

Zadnje štiri pripovedi kažejo, da je pisatelj v marsičem ponavljal ideje in slog mladostnih del²⁶ ter ob tem skušal izbrusiti kompozicijsko plat pripovedi (v smislu kratke pripovedne proze, ki teži v linearni postopnosti h koncu), gradil je zlasti na dramatični napetosti pripovedovanja. Pripovedi – še najmanj *Soror Pia* – so zgodbeno močno skonstruirane, tako da je imela avtorjeva domišljija obilo dela.

(Odlomek iz daljše študije)

Jože Koruza

Filozofska fakulteta v Ljubljani

PREŽIHOV VORANC IN LJUDSKA PESEM

Predmet našega razpravljanja bo predvsem prvi dokumentirani znak Prežihovega oza-veščenega zanimanja za slovensko ljudsko pesem, ki sega v leto njegovih prvih objav. Na to je v strokovni publicistiki doslej opozoril le Matija Murko, ko je poročal o delu slovenske komisije v sklopu nekdanje vseavstrijske akcije za zbiranje ljudskih pesmi z melodijami.¹ Ko je pokazal na pomanjkljivost dela te komisije na Koroškem, je opozoril, da bi se pomanjkanje kvalificiranih zapisovalcev na terenu moglo nadomestiti s terenskim delom »učiteljev ali pa nabiralcev iz drugih dežel«, ki bi posamezno ali v skupinah prepo- tovali slovensko Koroško in s pomočjo duhovščine zapisali »vsaj večino slovenskih pesmi«. Nato pa navaja v dokaz, da bi takšno delo imelo podporo pri ljudeh, neko pismo Prežihovega Voranca: »Da bi našla takšna akcija razumevanje med ljudstvom samim, doka- zuje obširno pismo, ki ga je kmečki fant Lovro Kuhar v Kotljah pri Sp. Dravogradu pisal odboru. Prosil je nujno, naj hitro kdo zabeleži tam melodije, 'kajti le redki stari ljudje še jih znajo in v nekaj letih bodo izginile s slovenščino vred'.«² Takrat niti Murko in najbrž niti bralci njegovega strokovnega članka niso pomislili, da bi utegnili biti ta kmečki fant in literat Lovro Kuhar, ki je dotlej objavil že tri prozne pripovedi tudi v Ljubljanskem zvo- nu in izdal še knjigo *Povesti* (1925), ista oseba, vsekakor pa je takrat manjkalo še nekaj let do časa, ko se je Prežihov Voranc dvignil s samorastniškimi novelami in romani v vrh slovenske književnosti in usmeril nase pozornost slovenske kulturne javnosti. Zato in ker je bil Murkov članek tiskan v strokovnem narodopisnem glasilu, je ostala omemba Prežihovega pisma v prežihoslovju nezapažena.

Prežihovega pisma o nujnosti zapisovanja ljudskih pesmi v Kotljah se piscu tega razprav- ljanja ni posrečilo najti.³ Pač pa je v arhivu glasbeno narodopisnega inštituta v Ljubljani našel njegovo omembo v dveh variantah zapisnika seje delovnega odbora za nabiranje

²⁶ B. Paternu, n. d., 119.

¹ M. Murko, Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami, Etnolog 1929, str. 5–54.

² Tam, str. 34. Na to Prežihovo pismo in njegovo omembo v Murkovem članku me je leta 1964 opozoril prof. B. Mer- har, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

³ Prof. Merhar je pismo videl v Štrekljevi zapuščini, meni pa se ga ni posrečilo najti niti v neurejenem Štrekljevem gradivu, shranjenem takrat pri sekciji za ljudsko slovstvo Inštituta za slovensko narodopisje SAZU, niti v arhivu GNI (zdaj glasbeno narodopisni sekciji istega inštituta).

slovenskih narodnih pesmi, ki je bila 30. decembra 1909 v Glasbeni matici v Ljubljani. V varianti zapisnika za arhiv je točka 4 dnevnega reda takole zabeležena: »*Potovalci. O. Dev* se bo pozval, naj poroča o uspehu svojega nabiranja po Koroškem in o porabi razpoložnine. Prošenj, naj pošljemo zapisovalca, je došlo že jako mnogo; odbor jim ne more ugoditi, ker nima sredstev; zelo nujen je zlasti poziv kmetskega fanta Lovro Kuharja v *Kotljah* ob slovensko-nemški meji, kjer bodo narodne pesmi slovenske prej ko slej izginile. – Odbor se je moral zato i to leto omejiti na zbirke prostovoljnih zapisovalcev, bivajočih na licu mesta; a niti za te niso zadostovala sredstva.« Ta zapis nam kaže, kako prav je prišla takšna spodbuda »od zdolaj«, saj jo je odbor zelo resno obravnaval, dasi ji ni mogel ugoditi. Vendar je odbor po vsej verjetnosti o Kuharjevi prošnji obvestil potujočega zapisovalca za Koroško Oskarja Deva; takšen sklep nam namreč s pridržki dovoljuje dopisnica, s katero se je sicer skoraj dve desetletji pozneje obrnil Dev na »Lovra Kuharja, pisatelja v Guštanju« pač kot na znanca: »Velecenjeni gospod! Čital sem, da se hranijo v tam. knjižnici prevodi Koschatovih narodnih pesmi. To me zelo zanima, ker nameravam izdati obširnejše poročilo o koroški narodni pesmi. Blagovolite mi, prosim, sporočiti, kaj je na tej stvari, nadalje, ali se prevodi še nahajajo v tam. knjižnici in ali si jih lahko ogledam.«⁴

Zgoraj citirani zapisnik nam omogoča tudi približno datacijo Prežihovega pisma. Na prejšnji seji 6. avgusta 1909 ga še niso obravnavali niti evidentirali, na tej 30. decembra pa so mu posvetili nenavadno pozornost. Torej je moralo pismo prispeti v Ljubljano v času med tema sejama in je bilo v tem času po vsej verjetnosti tudi napisano. Pri tem moramo upoštevati, da je aprila tega leta celovski tednik *Mír* natisnil Vorancu prvo črtico, v avgustu pa je izšel tudi njegov prvi prispevek v Domačem prijatelju, ki ga je v Pragi v reklamne namene izdajala Vydrova tovarna kavinih nadomestkov, urejevala pa pisateljica Zofka Kvedrova v Zagrebu. Očitno so Voranca prav ti prvi »pisateljski uspehi« opogumili, da si je kot preprost kmečki fant upal pisati profesorjem v Ljubljano.⁵ Najverjetneje je to storil še v času opajanja nad natisnjeno črtico v Domačem prijatelju, torej še v avgustu ali v septembru.

Nekoliko več vpogleda v Prežihovo pismo kakor zgoraj citirani zapisnik nudi nekoliko drugačen zapisnik, namenjen kot poročilo Karlu Štreklu v Gradec, ki se, čeprav predsednik, rednega dela odbora ni neposredno udeleževal. Tu je zapisnikar Josip Tomišek zapisal o Vorančevem pismu: »Kmečki fant Lovro Kuhar (v *Kotljah* ob slovensko-nemški meji pri Sp. Dravogradu) prosi npr. v obširnem pismu nujno, naj hitro kdo zabeleži melodije; kajti le redki stari ljudje jih še znajo: v nekaj letih bodo izginile s slovenščino vred.« Primerjava tega zapisa s formulacijo v Murkovem članku, ki smo jo zgoraj citirali, nas zaradi presenetljive podobnosti stavkov navaja k misli, da že Murko ni imel v rokah Prežihovega pisma, ampak je vedel zanj le po tem zapisniku.

Prežihovo pismo, čeprav žal ne vemo za njegovo vsebino, ampak le to, da je vsebovalo nujno prošnjo po zapisovalcu, pa ima že kot zgolj zanesljivo izpričano dejstvo znatno težo, posebej še, če upoštevamo, da je nekaj poprej drug fant iz Kotelj dal o stanju ljudskega petja in godbe v *Kotljah* odboru povsem drugačne informacije. Krojač Luka Spanžel, »vajanec orglarske in goslarke sole«, je najbrž po posredovanju svojega glasbenega učitelja izpolnil 12. februarja 1907 Popraševalno polo o narodnih pesmih, narodni godbi in narodnih plesih, ki jo je v natisnjeni obliki razpošiljal svojim potencialnim informatorjem »po c. k. ministrstvu za bogočastje in nauk postavljeni slovenski delovni odbor za publikacijo 'Avstrijske Narodne Pesmi'«. Izmed njegovih odgovorov so za nas tu najbolj zanimivi štirje. Na /3./ vprašanje, »ali poznate v Vašem kraju ali njega okolici ali tudi morda kje drugje osebe – moške ali ženske, mlade ali stare, omikane ali ne omikane – ki

⁴ Oskar Dev Lovru Kuharju 6. nov. 1927 (v študijski knjižnici na Ravnah).

⁵ Kakšno zadrego in pomisleke je še imel, ko je pošiljal prvo črtico Zofki Kvedrovi, je zgovorno (dasi morda z malo pretiravanja) pokazal v črtici *Listnica* uredništva (ZD IX, Lj. 1973, str. 524–532).

znajo peti mnogo narodnih pesmi, zlasti takih, ki še niso zapisane?« je Spanžel odgovoril: »Tacih oseb pri nas ni; je nekaj ljudi pri nas, da so zelo omikani in imajo tudi nekaj sposobnosti za petje, a take, da bi znali kako posebno melodijo peti ali recitirati, teh mislim tukaj ne bo.« Podobno nestimulativen je odgovor na /9./ točko, ki poziva, naj izpolnjevalec pove, za kakšnega človeka v kraju, ki bi znal zapisati »pete mu melodije prav v notah«. Spanžel je zapisal: »Tacega pri nas ni; organist je že zelo star in ne zna nobene Harmonije, ker še preludium ne zna komponirati, še potem pa je v pesmih še manj strokovnjak. Jas pa zato še nisem sposoben, ker še v orglarstvu in goslarstvu nisem popolnoma izobražen.« Na /10./ vprašanje, »ali se Vam zdi potrebno, da pošljemo v Vašo okolico strokovnjaka, ki naj bi obiskal Vaše znane pevce in zapisal pesmi, ki bi mu jih peli?«, je tudi negativno odgovoril: »Mislim, da pri nas ni koga, da bi ga bilo vredno obiskati. Ako pa bi se kaj znašlo, vam bodem pa drugič naznanjal. Potrudil se bom sam, ako mogoče kaj najdem.« In na zadnje /17./ vprašanje, »poznate li koga, ki bi se mu mogla doposlati ta popraševalna pola s trdnim pričakovanjem, da res odgovori nanjo?« je Spanžel odgovoril: »Žali Bog, za tega sicer tuk v Kotlah ne vem, kmet za to ni sposoben in se za to malo briga. Učitelje gledajo rajši v kozarce in niso za priprosti narod. Organist ima že okoli 70 let in je vedno bolan, in tudi ni za take stvari sposoben.«⁶ Nimamo nobene stvarne osnove, da bi te in druge Spanžlove odgovore kratkomalo zavrnil z morebitno pripombo, da o razmerah ni bil poučen. Nasprotno, njegovi podatki so zelo zanimivi in dragoceni, le treba je upoštevati, da jih je pisal človek, ki je obiskoval glasbeni tečaj, se tako vsaj na glasbenem polju dvignil nad okolje in zaradi tega gledal preveč zvišeno in kritično na stanje v vasi. Očitno je bil tudi premalo udeležen v občestvenem življenju soseke in ni imel pravega posluha za posebnosti ljudske glasbe. V nasprotju z njim pa mladi Prežih ni le živel z vsakdanjim utripom vasi, ampak je bil tudi vsestransko vedoželjen. Ker pa nam Spanžlovi odgovori pričajo, da povprečni Hotuljci niso bili zelo natančni v vzdrževanju pevske tradicije (med drugim piše, da se pri fantovskem petju »dere . . . namreč kakor vsak ve in zna«), še manj za običajsko petje zavzeti ali prepričani o njegovi vrednosti, se nam sama po sebi vsiljuje misel, da je mladi Prežih dobil za svoje zanimanje in navdušenje za ljudsko pesem pobude od zunaj. Zato bo naša naloga, da doženemo, od kod.

Janko Kotnik je v spominskem članku o Prežihovem Vorancu⁷ opisal tudi prvo srečanje z njim v juliju 1908. Takrat je Voranca tudi povabil, naj se kdaj oglasi na Dobrihah, »kjer sva z bratom Francetom imela že skromno študentsko knjižnico«. Voranc se je vabilu odzval in se večkrat oglasil pri Kotnikovih, si izposojal knjige in se zanimal za slovnična vprašanja. Kotnik zaključuje to pričevanje s stavkom: »Brač, ki je pravkar končal slavištiko v Gradcu, ga je navduševal za zbiranje narodnega blaga, zlasti narodnih pesmi za Štrekljevo zbirko.«⁸ Ti Kotnikovi zapiski so napisani tako, da pri prvem branju dobiš vtis, da se je vse to godilo v poletnih počitnicah leta 1908. Vendar je ob tehtnem premisleku verjetneje, da je v poglavju spominov, katerega izhodiščna točka je srečanje z beročim voznikom Vorancem julija 1908, Kotnik strnil srečanje in pogovore iz vseh domačih počitnic v letih pred prvo svetovno vojno. Tako tudi za narodopisno agitacijo Franca Kotnika ne smemo vzeti za izhodišče leto 1908. K takšnemu sklepu nas predvsem navaja dejstvo, da je Franc Kotnik v svojih spominih na Prežihovega Voranca⁹ postavil svoje prvo pomembnejše srečanje z mladim pisateljem samoukom v počitniške mesece leta 1912. Glede na neposredne Kotnikove vplive pri zbiranju ljudskega blaga pa je važno pismo, ki ga je Prežih pisal Francu Kotniku 13. februarja 1949 in v katerem je med drugim zapisal: »Ko sem bil mlad, mi je dala ta mlada Okrogelnica, ki je bila vnukinja Rudafova na Zelovcu, cel zvezek pesmi, ki jih je ta mož (Anton Lesičnik) zložil. Jaz sem vse to poslal dr. Karlu

⁶ J. Koruza, Ljudska kultura v Kotljah okrog leta 1907, Koroški fužinar 1976, št. 2, str. 44–46.

⁷ J. Kotnik, Štiri srečanja s Prežihovim Vorancem, Prežihov zbornik, Mrb. 1957, str. 93–97.

⁸ Tam, str. 94.

⁹ F. Kotnik, Nekaj spominov na Prežihovega Voranca, NOja 1950, str. 374–378.

Štreklju v Grac kot narodno blago. Ne vem, če je Štrekelj to porabil. Morda je mislil, da so to narodne pesmi. To je bilo kakega leta 1910.«¹⁰ Če bi Prežihov Voranc že okrog leta 1910 imel tesnejše stike s Francem Kotnikom, takrat gimnazijskim suplentom v Celovcu, in zlasti če bi Kotnik že takrat vplival na Prežihovo narodopisno zanimanje, bi bila v citiranem pismu gotovo kakšna sled o tem. Ker pa je Prežih poročal v tem pismu o pošiljki Štreklju kot o nečem, za kar Kotnik ne more vedeti, se nam vsiljuje sklep, da okrog leta 1910 Kotnik še ni vplival na Voranca, gotovo pa ne v smeri zbiranja narodopisnega gradiva. Torej s Kotnikovim vplivom kot pobudo za pismo odboru za zbiranje slovenskih ljudskih pesmi za melodijami v letu 1909 ne moremo računati. Odpira pa se nam možnost sklepanja, da bi bilo lahko pismo ljubljanskemu odboru v tesnejši zvezi s pošiljko Lesičnikovih pesmi Štreklju. Morda gre celo za eno samo pošiljko, ki je vsebovala obširno pismo in rokopisni zvezek Lesičnikovih pesmi. Kaj lahko je mogoče, da je Prežih po toliko letih prenesel pošiljko ljubljanskemu odboru na njegovega predsednika Štreklja. Štrekelj, ki je dokaj vestno beležil prejete pošiljke ljudskih pesmi na platnicah posameznih zvezkov svojih Slovenskih narodnih pesmi, Prežihove pošiljke Lesičnikovih pesmi ni evidentiral. To pa bi gotovo storil, če bi mislil, kakor je pozneje sklepal Prežih, da gre za starejše ljudske pesmi.

Tako moramo pobudo za Prežihovo intenzivno zanimanje za ljudsko pesem, ki ga izpričuje pismo ljubljanskemu odboru, in vir njegove informiranosti o obstajanju in delu tega odbora iskati drugje. Politični tednik koroških Slovencev *Mir*, ki je redno prihajal k Kuharjevim, je takoj na začetku organiziranja nabiralne mreže po Avstriji sprožil vprašanje slovenskih koroških pesmi in njihovega ustreznega upoštevanja v programu zapisovalne akcije. 14. septembra 1905 je *Mir* objavil nepodpisani poslani dopis z obširno »opombo uredništva«. V poslanem dopisu se neznan koroški Slovenec pritožuje nad tem, da je imenovani nabiralni odbor za Koroško sestavljen iz samih Nemcev z izjemo renegata dr. Primoža Lesjaka, »učitelja na realki v Pragi«: »Sveto naše narodno blago v roke odpadniku, Nemcul Dr. Lesjak je rojen koroški Slovenec, sin nadučitelja na Gozdanjah, znane nega 'Nemca'. In zastopnik deželne vlade ga je osebno obiskal na Gozdanjah, kjer se mudi na počitnicah...«¹¹ Temu celovškemu odboru so pripojili še zastopnika za zbiranje nemških pesmi na Kočevskem. Anonimni dopisnik se upira tudi analogni rešitvi, po kateri bi skrbel za nabiranje slovenskih pesmi na Koroškem kranjski odbor, in zahteva poseben odbor za Koroško, v katerem bi bili ustrezno zastopani Slovenci in Nemci: »Da bi pa naše narodno blago izročili kranjskemu odboru, bi pomenilo to za nas itak tudi sramoto. Pred svetom bi nas zatajili; Koroška bi se razglasila zopet kot nemška dežela. Dolžnost vlade je, da izpolni, kar je obljubila. *Koroška je dvojezična*, in mi zahtevamo *svoj odbor*. Koroška narodna pesem naj izide v posebni knjigi, da svet tako zve, da je še precej slovanskega na Koroškem. Da, svet bo strmel nad divnostjo in krepostjo narodnih pesmi koroških Slovencev.«¹² Če je mladi Voranc bral ta članek (*Mir* je bil v družini predvsem očetovo berilo), je gotovo odmevala v duševnosti dojemljivega dvanajstletnika ta kratka, a zanosna hvalnica slovenski koroški ljudski pesmi.

Za pisca citiranega dopisa sicer ne vemo, moremo pa sklepati o tem, kdo je napisal opombo uredništva. Prav s številko, v kateri je bil objavljen obravnavani prispevek (št. 37), je uredništvo *Mira* prevzel Josip Stergar. Vendar je ob tem odgovornem uredniku vsaj za kulturna vprašanja sodeloval še kak drug urednik. In verjetno je, da je prav z njim v takšni smeri prevzel uredniške posle profesor Ivan Arnejc; o tem bi pričalo razen lastnega biografskega podatka¹³ predvsem dejstvo, da je z naslednjo številko *Mira* začela izhajati

¹⁰ Tam, str. 377, 378.

¹¹ Naša narodna pesem – in c. kr. vladal, *Mir* 1905, str. 220.

¹² Tam, str. 219.

¹³ SBL I, str. 16.

njegova zbirka koroških pravljič z uvodno opombo: »Pisec teh vrst se vsem prijateljem in nabirateljem narodnega blaga priporoča, naj mu pošiljajo pravljice, katere bi slučajno vedeli iz svojega ali pa iz drugih koroških krajev, na naslov: dr. J. Arnejc, gimnazija, Celovec, da jih v svoji zbirki s tem objavi in reši pozabnosti. Ravno tako misli tudi v kratkem objaviti zbirko narodnih običajev in narodnih pesmij in tudi za to prosi prispevkov.«¹⁴ S to omembo zanimanja tudi za ljudske pesmi pa moremo imeti Arnejca za najverjetnejšega pisca uredniške opombe k poslanemu dopisu v prejšnji številki tednika. V tej obsežni opombi je povsem pritegnil neznanemu piscu poslanega dopisa (v kolikor tudi dopis sam ni bil delo istega pisca) v zahtevi po posebnem slovenskem odboru za nabiranje ljudskih pesmi na Koroškem in zahtevo utemeljil: »Za to . . . , ker je dozdej še čisto nevzdignjeni zaklad koroških pesmi – Majarjevo in Scheinigovo delo je jako pomanjkljivo – v svojem popolnem obsegu morda po množini enak vsem drugim slovenskim vkup. Vsa Podjunska dolina in Kanal sta še čisto neizčrpana in iz Zile še nimamo zapisanih ljubavnih pesmi čisto nič, katerih je velika množina. Istotako še različni pogorski kraji, kakor Djekše, Krčanje, Grebinj, Koprivna, Jezersko, Sele, Dholica itd. še čisto niso preiskani v tem oziru.«¹⁵ Osrednji slovenski odbor za nabiranje ljudskih pesmi z melodijami, ki ga je sestavil Štrekelj, se mu zdi neustrezen predvsem iz dveh razlogov:

- »1. Nam namreč ni znano, da bi si bil vzel kot sodelavca kakega glasbenika;
2. je pa velika napaka, da izidejo slovenske pesmi skupaj in ne po deželah, ker smo iztisnjeni tem potom iz Koroškega, Štajerskega in Primorskega, in to pred vsem svetom, ker te zbirke bodo prišle pred ves svet.«¹⁶

Zato je predlagal poseben koroški odbor za koroške slovenske pesmi, sestavljen iz jezikoslovcev (Scheinigg, Arnejc, Grafenauer, Kotnik, Mišič in Hafner) in iz glasbenikov (Jug in Stres).

Na mladega Prežihovega Voranca je v tem članku oziroma v uredniškem dodatku k prejetemu dopisu moglo delovati predvsem poudarjanje kolikostnega in kakovostnega bogastva slovenske ljudske pesmi prav na Koroškem. Pri tem je bila posebej označena kot neizčrpana zakladnica njegova rodna Podjunska dolina (Mežiška dolina je bila takrat upravnostno povezana s Podjuno in jo pisec članka tudi nedvoumno vključuje v pojem Podjunske doline, saj govori, da se more »urejanje podjunskih pesmi . . . edino le poveriti jezikoslovcu g. kand. phil. Kotniku«, ki je bil doma iz skrajnega vzhodnega dela Mežiške doline). Razen poudarka na bogastvu in visoki vrednosti koroške ljudske pesmi pa je bila v članku poudarjena tudi njena narodno ohranjalna in narodno obrambna vloga, na kateri je še v zrelih letih večkrat posebej opozarjal Prežih. Opomba uredništva se namreč končuje s stavkom: »Le naj se zbira pošteno naše narodno blago, bode se pa skazalo naše narodno bogastvo, tisti neizčrpeljivi duševni zaklad, iz katerega vre našemu teptanemu narodu ona jeklena žilavost, ki ga vzdržuje pri življenju, in to pri živahnem in močnem življenju, čeravno nam nasprotniki že 50 let zvonijo mrtvaški zvon po svojih časnikih.«¹⁷

Kakor pa se nam zdi ta polemika v Miru pomemben možen prispevek k oblikovanju odnosa do slovenske ljudske pesmi in posebej do slovenske koroške pesmi pri mladem Vorancu, ne moremo v nji videti neposrednega pobudnika njegovemu pismu ljubljanskemu nabiralnemu odboru. To pa ne le zaradi Prežihove mladosti (takrat je obiskoval še domačo utrakvistično dvorazrednico) in kar štiriletnega razmaka med tem člankom in Prežihovim pismom, ampak tudi zaradi koroškega separatističnega stališča in nezaupanja do osrednjega slovenskega odbora, ki sta v članku dovolj poudarjena. Torej moramo, dasi smo raz-

¹⁴ J. Arnejc, Koroške pravljice, Mir 1905, str. 225.

¹⁵ Kakor v op. 11.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Prav tam.

brali v tem članku misli, ki jih je osvojil tudi Prežih in ki so odmevale še v njegovem pisanju zrelih let, iskati vendar neko drugo, močnejšo pobudo za prebuditev Prežihovih intenzivnih folklorističnih zanimanj. Tak odločilen sprožilec Prežihovega interesa za ljudsko pesem je bil najverjetneje članek Antona Štritofa Nabirajte narodne pesmil v koledarju Mohorjeve družbe za leto 1908.¹⁸

Kuharji so bili redni naročniki knjig Mohorjeve družbe, in to ne le Vorančev oče Ivan, ampak tudi strica Martin in Lenart. Tudi v koledarju za leto 1908 najdemo vse tri v Imeniku udov družbe.¹⁹ Tako je ta koledar zanesljivo prišel tudi petnajstletnemu Vorancu v roke. Kako odločilno vlogo v njegovem samoizobraževanju so imele knjige Mohorjeve družbe, pa je Prežihov Voranc večkrat poudarjal.²⁰ Zato lahko skoraj z gotovostjo sklepamo, da je bil za njegov odnos do ljudske pesmi odločilen Štritofov informativni in agitacijski članek.

Ne kaže v podrobnostih analizirati vsebino celotnega članka in ugibati, kaj vse bi utegnilo tako ali drugače delovati na mladega Voranca. Predvsem je tu dobil izčrpno informacijo o značaju in pomenu ljudske pesmi, posebej še v slovenskem kulturnem prostoru. Objavljena je bila citatno tudi vprašalna pola, kakršno so s premalo uspeha razpošiljali že v prejšnjih letih. V članku je Voranc dobil tudi spisek odbornikov in naslov, na katerega je potem poslal svoje pismo. Zlasti pa so delovale na Voranca naslednje Štritofove formulacije, ki so neposredno odmevale v njegovem pismu, aplicirane na konkretne hotuljske razmere:

»Mnogo pesmi znamo, a le prerade nam uhajajo iz spomina. In če ni kje slučajno izvrstnega pevca ali častitljive stare pevke, ki imata poseben dar, da sta si v živem spominu ohranila pesemske zaklade, ki jih obnavljata ob raznih prilikah, in s tem vzgajata nov pevski zarod, pozabljajo se pesmi druga za drugo in najdragocenejši naši biseri izginjajo brez sledu. (. . .) Da, kam to peljel Neovržna istina je, da nam na polju narodne pesmi preti velika nevarnost, in da je prav zadnji čas že, da mislimo na sredstva, ki bi rešila dragoceno to narodno blago sicer neizogibne pogube.«²¹

Pri primerjavi med citiranimi Štritofovimi ugotovitvami in znanim nam odlomkom iz Vorančevega pisma pa moramo ugotoviti in posebej poudariti domoljubni strah mladega kmečkega literata, ki je bil takrat glede na družinsko tradicijo in politično orientacijo še trdno vpet v nacionalno prebudno gibanje Slovencev na Koroškem. Prav zaradi tega in zaradi gorečnosti, ki jo določno kaže njegova formulacija, citirana v zapisnikih nabiralškega odbora, pa se zdi čudno, da je s pismom odlašal več kot poldrugo leto. Malo je namreč verjetno, da bi šele poleti 1909 dobil v roke koledar s Štritofovim člankom. Tako je najverjetnejši odgovor na to vprašanje le zadrega, ki jo je kmečki fant čutil do učenih mož.

To zadrego je utegnil povzročiti ali vsaj stopnjevati stavek v Štritofovem članku, ki govori o tem, kdo naj bi odgovarjal na vprašalno polo: »To najlaže store gospodje duhovniki, učitelji, organisti, uradniki, dijaki pa tudi drugi izobraženci.«²² Toda s prvimi objavami so se tudi najemniškemu sinu s Prežihove kmetije rahlo odprla vrata v svet slovenske kulture in zbral je tudi pogum za pismo ljubljanskemu odboru za zbiranje ljudskih pesmi.

Toda kakega zapisovalca v Kotlje tudi po Vorančevem nujnem pozivu menda ni bilo. Morda je zaradi tega začel poskušati, da bi zapisoval kar sam. Toda zahteva je bila jasna: besedilo in napev sta organska celota in treba je zapisovati oboje. Voranc pa ni bil niti

¹⁸ A. Štritof, Nabirajte narodne pesmil, KMD 1908, str. 33–36.

¹⁹ KMD 1908, str. 36.

²⁰ J. Koruza, Življenjska pot Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca, Prežihov zbornik, Mrb. 1957, str. 214.

²¹ V op. 18 n. d., str. 34.

²² Tam, str. 35.

pevec,²³ kaj šele, da bi poznal note. Toda v navodilih je bila tudi olajševalna okoliščina: »Samo kadar bi se to ali drugo ne dalo doseči iz kakršnegakoli vzroka, se smemo zadovoljiti le z zapisom enega samega dela.«²⁴ In Voranc se je lotil zapisovanja besedil. Teh zapisov samih pa ni poslal nikamor, pač pa jih je z letom 1912 začel vključevati v svoja leposlovna dela. Vendar ne v fabulativno izoblikovane črtice (izjema je le *Baraba*,²⁵ ki jo je pozneje vključil tudi v svojo prvo knjigo *Povesti*), pač pa v ciklus obrazov iz življenja rodne vasi s skupnim naslovom *Iz našega življenja*²⁶ in v še bolj »etnološko« zasnovan opis stelararaje.²⁷ Pobudo za takšne vrste pisanje mu je najverjetneje dal Fran Kotnik, s katerim sta prav leta 1912 navezala stike, morda pa tudi Zofka Kvedrova kot njegova literarna mentorica. Kotnikove pobude in nasveti so bili narodopisni, morebitna navodila Kvedrove pa iz dosledno realistične pisateljske šole. Toda prav opisi fantovskega petja, ki so spremljali citatno navedene verze, so uhajali iz realističnega konteksta v neko navivno romantiko. Takšno je že ustrezno mesto v prvem obrazu *Iz našega življenja*:

»Pa to življenje, to petje, to juckanje! Na Volenovem vrhu pejejo pesem:

*Tam gori na planinci bom edico sjav.
Tam doli v dolinci si bom pa ljubico zbrav.*

Zategnjeni glasovi plavajo po dolini, odmevajo in se izgublajo. Tam gori pod Uršljo goro pejejo Podkrajčani: »Stoji, stoji Ljublanca, Ljublanca dolga vas.« Večno lepa stara pesem, peta v belem dnevu – lepa mnogo bolj, mnogo pretresujoča v skrivnostni mesečni noči.»²⁸

Še značilnejši in bolj ilustrativen za naše razmišljanje je naslednji odlomek iz spisa *Na stelararaji*:

»Takoj po južini so pričeli peti. Sprva je še šlo, da, prve pesmi so se pele naravnost izbrano. Pelo jih je najmanj kakih dvajset grl. Tako na primer tisto:

*Nocoj je an liep viečier ...
Jutra bo an zauber den.*

ali tisto:

*Kdo bo, dečva, tebe troštov,
če te jaz zapustiv bom ...*

Ni mogoče popisati, s kakimi občutki poslušča človek te zategle, v štiriglasno melodijo strnjene zvoke, kako se tresejo, dvigajo in padajo v ubranem soglasju. In pod tem vplivom začuti jasno, kako krasna je naša narodna pesem. Posebno tisti zategljaji, ki so jih pevci ponavljali na koncu vsake vrste in so se pri tem napenjali, dokler so imeli sape, tisti zategljaji, zamirajoči v dalji tam, kjer se je modrikalo ozračje z nebom, tisti zaokroženi zategljaji so bili nedosegljivo ubrani.»²⁹

Že iz navedenih odlomkov vidimo, kako je Voranc, ki se je sicer trudil pisati v kar se da pravilnem knjižnem jeziku, poskušal v zapisih pesemskih fragmentov ujeti zvočno podobo domačega dialekta. To opažanje bi nam drugi primeri še potrdili. Tu pa se moramo kljub ugibanju o poznejših vplivih in pobudah spet vrniti k Štritofovemu članku in na nje-

²³ Lovro Kuhar – Prežihov Voranc, *Zbrano delo* (= ZD) I, Lj. 1962, str. 346: »Gospod nadporočnik, pokorno javljam, da ne znam petil' sem rekel, ker v resnici nisem pevec.«

²⁴ V op. 18 n. d., str. 36.

²⁵ ZD I, str. 85.

²⁶ ZD I, str. 195, 202, 214.

²⁷ ZD II, Lj. 1964, str. 399.

²⁸ ZD I, str. 195.

²⁹ Kakor v op. 27.

